

Podstávkové domy v Euroregionu Nisa

Hledání společných zájmů

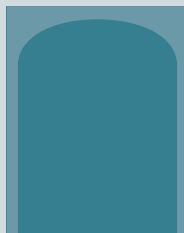

Vydavatel

Euroregion Neisse e. V.

Hochwaldstrasse 29

02763 Zittau

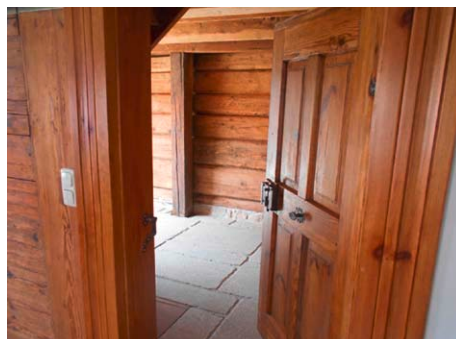
„Udržitelné stavitelství“ není žádný vynález moderní doby. Nejlepším příkladem jsou podstávkové domy. Představují povedenou kombinaci roubené stavby, hrázdění a zdí z přírodního kamene a jsou jedním z charakteristických znaků regionu trojzemí mezi Saskem, Českem a Polskem. Díky použití přírodních stavebních materiálů, jako jsou dřevo, jíl a sláma, vznikly udržitelné budovy vhodné pro alergiky, které v dnešní stavební kultuře hledají sobě rovné.

Vznik, rozšíření a mýty

Podstávkové domy se stavěly po několik století. Není tedy divu, že o těchto budovách přetrvaly do dnešní doby určité mýty. Nejpopulárnější dva mýty kolují o vzniku a využití podstávkových domů. Podstávkový dům je tak podle jednoho považován za konstruktivní mix „slovanské roubené stavby“ a „německého hrázdění“, což však nelze nijak doložit, a zároveň se nabízí otázka, nakolik je odůvodnitelný postoj, který jednotlivým etnikům určité způsoby stavění přisuzuje. Podle dalšího mýtu se pak často tvrdí, že podstávkový dům byl cíleně stavěn pro strojově poháněné tkalcovské stavy 19. století, o nichž se tvrdilo, že způsobují velké vibrace, což samozřejmě není pravda. Podstávkový dům vznikl dlouho před industrializací a i malé, dřevěné ruční tkalcovské stavy jsou lehké a při svém provozu téměř nehybné stroje, které žádným způsobem neospravedlňují potřebu konstrukce zcela nového typu domu.

Je však pravda, že se v mnoha podstávkových domech len tkal. Plátina, která zde byla utkána, jsou velmi kvalitní i díky klimatu, jež v roubené světnici panovalo a jež bylo pro tkaní lnu vhodné.

Dnes vycházíme z toho, že existuje ještě zhruba 19 000 podstávkových domů, přičemž celých 6 000 se nachází v jižní Horní Lužici, kde jsou součástí obcí, z nichž některé jsou tvořeny ještě téměř výhradně podstávkovými domy, jako např. Obercunnersdorf, Wehrsdorf, Großschönau, Waltersdorf, Eibau, Dittelsdorf nebo Cunewalde. Avšak i v České republice a Polsku můžeme nalézt mnoho velmi pěkných „míst s podstávkovými domy“, kterým je věnována náležitá péče.

Pohled do „domácí lékárny“.

A právě tato místa návštěvníkům vždy učarují. V dobách neustálých změn působí se svými starými podstávkovými domy jako tvrze stálosti. Zdá se, jako by se ruch času od těchto budov prostě jen odrážel. Při pochůzce takovýmto domem íská návštěvník povědomí o tom, jak klidný byl život před několika stoletími, jak málo byl hektický a jak málo vynikal. Bezstarostný nebyl. Není žádný důvod nahlížet tehdejší život pracujícího obyvatelstva se zlehčující nostalgii. Sociální strádání bylo obrovské. A přesto: sukovité fošny, kůrové desky a stará dveřní kování jsou takovou domácí lékárnou proti zuřícím pocitům nestálosti a ztracenosti.

Přísllovečnou kotvu, kterou by řada lidí ráda spustila, by šlo spustit zde. Je to však tak snadné? Odpovědět lze způsobem typickým pro naši dobu: „Ano i ne.“

Údržba a rekonstrukce

V řadě „podstávkových obcí“ se návštěvník nese-tká jen s náročnými a vysloveně krásnými rekonstrukcemi, ale bohužel též s objekty opuštěnými nebo rozpadlými. V mnoha případech nejsou ušetřena ani centra obcí a další lokality, které utváří místní kolorit. Dotčeny jsou bohužel dnes i architektonicky velmi cenné domy. Čím to je?

S nastupující industrializací 19. století byly vyvinuty nové stavební materiály, které se brzy rozšířily. Prosadily se nové typy domů. Za dlouhotrvajícím stavebním boomem druhé poloviny minulého století stálo též přání oprostít se po utrpení válečných a poválečných období od minulosti. Podstávkové domy tak mnozí vnímali prostě jen jako součást překonaného, a tím i k modernizaci určeného stavebního stylu. Z toho důvodu byly při renovacích podstávkových domů skoro až marnotratně používány moderní stavební materiály, jako jsou dlaždice, dřevotřískové desky, krytinová lepenka, azbest, potěrový beton atd.

Pro modernizaci podstávkových domů probíhající v 60., 70. a 80. letech 20. století bylo např. typické použití jedné velké skleněné tabule v hlavních vchodových dveřích, zahlazování popraskaných trámů podstávkové konstrukce, natírání konstrukce akrylovou barvou, použití obzvláště širokých vyklápěcích izolačních oken

a odstranění střešních vikýřů v důsledku pokládky nové krytiny, přičemž střešní krytina byla většinou použita i na lomenice. Dále často docházelo k výměně schodů z přírodního kamene za schody betonové a staré žulové dveřní rámy bývaly někdy odstraněny, často ale též překryty omítkou.

Staré nové dveře (vlevo) a nové staré dveře (vpravo). O rekonstrukci v souladu s památkovou péčí nebyla dlouhá léta řeč.

Nežřídko docházelo též k vyjmutí historických okenních mříží. V zahradách ustoupily cestičky z přírodního kamene zpravidla chodníkům z betonových desek. Ve venkovských zahradách, tradičně bohatě osázených plamenkami, kosatci, levandulí, zimostrázy, rozchodníky, hortenzie-mi a ovocnými stromy našly své místo už jen jehličnany. Doplnily je štěrkové plochy, zahradní rybníčky a místa na grilování.

Cílem bylo vytvořit moderní a nadčasový obytný dům včetně vhodného okolního prostředí. To se samozřejmě viditelně odrazilo na vzhledu celého města. V řadě obcí s podstávkovými domy tak zpravidla nepotřebujete mnoho času ani zvláštní

pozornosti, abyste si některých či většiny z uvedených přestaveb, resp. změn v zahradách všimli.

Strukturální změna a její důsledky

Další příčinou změn městských panoramat byla masivní strukturální změna, ke které zejména v Horní Lužici docházelo v posledních letech minulého století. S úpadkem průmyslové výroby na začátku 90. let přišel masivní odliv pracovní síly a region se začal vyprazdňovat. Stárnutí, resp. úbytek obyvatelstva Horní Lužice jsou považovány za příčinu nedostatečného využívání podstávkových domů. Logickým důsledkem by tak měla být snaha přivést do Horní Lužice nová průmyslová odvětví a tento trend tak zvrátit. Je to však reálné?

***Svoboda? Rozlehlost? Prázdnota? Odpočinek? ...
Hornolužická krajina.***

Devadesátá léta jsou dávno pryč. Horní Lužice nemá odborné pracovní síly nadbytek, naopak jí má nedostatek. Jedná se přitom o region, který byl po několik desetiletí, ba dokonce století centrem kovozpracujícího a textilního průmyslu. Dnešní průmyslová centra se však nacházejí v Číně a Indii. Sotva kdo tak ještě věří ve velkolepý vzestup průmyslu, ke kterému zde došlo na přelomu století. Přesto by však byl jistě zapotřebí. Mladé rodiny by díky tomu v Horní Lužici zase našly domov.

Jde o zachování místa, znovuotevření škol a samozřejmě o zachování podstávkových domů. Vlastně ale každý ví, že tak jednoduché to není. Zachování místa nutně se zachováním krajiny podstávkových domů nespojuje. Také v dosud nedotčených obcích s podstávkovými domy může docházet k přestavbám, výstavbám a dalšímu zastavování. Místu nevlastní novostavby vznikají rychle.

Kultura a ekonomika

Záchrana podstávkových domů je už dlouhou dobu též politickým tématem, také proto, že tento způsob výstavby určuje v Horní Lužici krajinný ráz. Je tak nedílnou součástí hornolužické kulturní krajiny. A na kulturu lze tady v Horní Lužici narazit s takovou hojností, až to udivuje zkušené kulturní turisty samotné. Život v regionu utváří množství sdružení, větších i menších muzeí a kalendář plný akcí. Velký dopad má tato kultura zejména proto, že se zde v evropském regionu Horní Lužice snoubí výrazná regionální svébytnost se značným stavebním bohatstvím. Ale nejen to. Finanční síla evropských států

dosud umožňovala – a snad i nadále umožňovat bude – masivní investice do (stavební) kultury jakožto výhody této lokality a jejího dalšího rozšiřování na velmi vysoké úrovni. Možnosti soukromých vlastníků, nyní poněkud omezené, tak lze cíleně podporovat za účelem zachování a rozvoje jedinečnosti této části euroregionu.

Aby bylo možné využít kulturu jako výhodu lokality stejně jako např. přírodu jako výhodu lokality, je zejména zapotřebí poukazovat též na dostupnou a ekonomicky využitelnou, resp. již využívanou kulturu. Příkladů zdařilého regionálního a místního rozvoje je mnoho, v Horní Lužici též. Görlitz je městem, které si po zdařilé obnově se zalíbením prohlíží nejen turisté. Město využívají jako kulisu hojně také filmoví producenti. A nejsou mezi námi snad i lidé, kteří by v okolí svého bydliště uvítali větší množství hrázdných konstrukcí a méně betonu? Bydlení mezi starými zdmi je v současné době u mnoha lidí velmi oblíbené.

Bydlení s „pohledem do zeleně“.

Tradiční vzhled místa skýtá možnost nalákat nové obyvatele. Lidí, kteří chtějí např. utéci před rozmáhající se urbanizací společnosti a z ní

plynoucích nevýhod. Ale i lidi, kteří mohou určitým způsobem těžit z digitalizace. Ať už se jedná o mladé rodiny nebo starší manželský pár, osoby pracující na volné noze nebo zaměstnanci. Pracovní i soukromá výměna probíhá díky internetu bez problémů. Měli bychom ho využít, a přivést tak do starých budov znovu život. Právě internet umožňuje vzájemné propojení bydlení na venkově a práce ve městě. Nabízí možnost přenést ekonomickou dynamiku center velkých aglomerací do venkovského prostoru.

Stejně jako některé podstávkové domy se i barokní kostel v obci Obercunnersdorf schovává za rododendrony.

Zvýšit atraktivitu obcí s podstávkovými domy jakožto součásti hornolužické kulturní krajiny však neznamená upustit od posílení výrobního průmyslu v regionu. O dosud nevyužitých možnostech příjmů pro měnící se region bychom měli přemýšlet spíše v širších souvislostech. Přijít

s moderními koncepty využití historicky cenných budov a tyto koncepty realizovat. Nesnažit se o konkurenci mezi očividně protichůdnými cestami, nýbrž usilovat o jejich splynutí, které se odrazí v harmonickém obrázku obce. Ale není to všechno taky jen velmi omezený úhel pohledu? Zastaví se kultury, stavební styly či dokonce i společenské a ekonomické problémy na hranicích?

Společenské aspekty

Soukromým osobám však nejde jen o to bydlet v zeleni a pracovat ve městě např. přes internet. Lidé, kteří se přistěhují, si mohou být s klidem vědomi skutečnosti, že s podstávkovým domem získávají starožitnost, a tím něco zcela jedinečného.

Ať jako hlavní sídlo nebo místo pro dovolenou, „domek v zeleni“ je opět v kurzu.

Rekonstrukce proto dalece přesahuje samotné stavební práce. Kdo podstávkový dům rekonstruuje a využívá, zabrání rekonstrukcí jeho rozpadu a díky jeho využívání zůstává dům součástí našeho života. Díky zapojení do moderního

života již „domek v zeleni“ nepředstavuje izolaci a omezení, nýbrž pohodlné a individualizované bydlení. Je tak součástí trendu naší doby. Práce jednotlivých restaurátorů tak významně přispívá k zachování jedinečné lidové architektury. Hornolužičtí to vysloveně vítají.

Ač byl před několika lety hodnocen jako dům, který „již nelze zachránit“, je dnes téměř kompletně rekonstruován.

Vysoké povědomí a všeobecný zájem o podstávkové domy jsou pevnou součástí veřejného života v Horní Lužici. O zachování podstávkových domů usiluje mnoho dobrovolníků jak jednotlivě, tak v rámci spolků, a existuje řada institucí, které se na rekonstrukcích podstávkových domů, péči o ně či výzkumu tohoto druhu stavitelství podílejí.

A není tomu tak jen v Sasku, nýbrž i v Česku a Polsku. Stejně jako v Sasku i zde můžeme nalézt skvělé příklady povedené rekonstrukce architektonicky cenných staveb. Jasný doklad toho, že obrovská řemeslná zručnost byla po léta udržována a rozvíjena a v mnoha případech

dokonce ještě zdokonalena. Zároveň je ale také překvapivé, že ve všech třech státech je velké množství nedokončených rekonstrukcí historicky cenných staveb.

V součtu tedy můžeme říct, že restaurátoři, řemeslníci, úřady, vzdělávací instituce atd. získali v oblasti nakládání s podstávkovými domy obdivuhodné množství zkušeností. Pozorujeme tedy dva protichůdné směry vývoje. Na straně jedné rostoucí potřeba odborných rekonstrukcí, na straně druhé pak s tím související zintenzivnění prací na záchranu podstávkových domů. Které závěry bychom z toho mohli vyvodit?

Změna paradigmat a úspěchy

Řekl bych, že dosavadní metody na záchranu podstávkových domů vedly k mnoha jednotlivým úspěchům v celé „krajíně podstávkových domů“, vzhledem ke klesajícímu množství populace však nedokážou zvládnout již nyní nakupené a jistě ještě dále rostoucí enormní množství rekonstrukcí, které by bylo třeba provést. Dosavadní praxi podpory jednotlivých aktivit tedy nelze použít, jestliže existuje více opuštěných domů než restaurátorů.

V nakládání s podstávkovými domy proto považuji za nezbytnou změnu paradigmatu. Nezbytná se mi zdá proto, aby snahy o zachování domů dostaly nové impulzy. Dle mého názoru je proto zapotřebí podstávkové domy znovu ohodnotit a zabývat se jejich zachováním i z dalších úhlů pohledu. Novým ohodnocením podstávkových domů nemyslím ocenění jednotlivých domů po finanční stránce, nýbrž uznání centrální úlohy

podstávkových domů pro Horní Lužici. K tomu je aké třeba přijmout fakt, že podstávkové domy nejsou charakteristickým znakem pouze jižní Horní Lužice, nýbrž i polského a českého příhraničí, a mají tak ekonomický, společenský a kulturní význam, a tím také formují místní identitu.

Nejde tak již jen o podporu jednotlivých stavebníků, nýbrž také o širší zapojení podstávkových domů do vývoje nosných interdisciplinárních konceptů pro strategický rozvoj celého regionu! Je tedy třeba vše dosud dosažené zavrhnout, vše vytvořené změnit a přislovecně tak „znovu objevit kolo“? Určitě ne!

Vše, čeho bylo dosaženo, je třeba zdůraznit, vše nově vytvořené zachovat a využít rezervy. Jednou z těchto rezerv je přechod do ofenzivního postavení v práci pro podstávkové domy. Já osobně považuji za lepší usilovat o zapsání podstávkových domů na seznam světového kulturního dědictví, než tolerovat jejich rozpad.

Jak ale přitáhnout do podstávkových domů nové obyvatele?

Tím, že stanovíme správné priority a využijeme dostupné možnosti. Rychlý internet, vysoká míra mobility, tvůrčí ekonomické přístupy a home office s pohledem do vlastní zahrady představují jen část z nich. Nejde o to nejprve vybudovat ekonomiku, abychom poté rekonstruovali podstávkové domy, ale o to, abychom rekonstruování podstávkových domů využili k dalšímu rozvoji regionální ekonomiky. Ekonomický potenciál podstávkových domů se mi zdá být drasticky podhodnocený. Podstávkový dům má přitom

predispozice k tomu stát se motorem řemeslného stavebnictví a budovat další mosty do Polska a Česka.

Jde tedy o to nezviditelňovat pouze drobné úspěchy v regionu, jako např. úspěšné rekonstrukce, nýbrž poukazovat i na velký potenciál regionu. K tomu je zapotřebí tzv. majákových projektů, které mimo jiné znovu probudí naději a stimulují hospodářskou soutěž. Nepůjde to však u jednotlivých akcí s roztržitými silami, nýbrž pouze ve spojení s našimi českými a polskými partnery a na základě pevných a zejména obsáhlých koncepcí. Obsáhlé koncepce jsou základem pro obsáhlá řešení. Takové koncepce a taková řešení nevznikají sama o sobě. Občas je třeba usilovat o ně v souboji s přehnanou akčností a polovičitostí. Žádoucí je uvážlivost, kontinuita a spojení sil stejně jako proaktivní myšlení a jednání. A správné nastavení směru.

Posuvné okenice v roubené světnici jsou stavební zvláštností, na kterou lze v mnoha podstávkových domech narazit ještě i dnes.

Dle mého názoru je k tomu zapotřebí nakládání s podstávkovými domy dále a odhodlaně profesionalizovat! Jak toho však dosáhnout? Podle

mě je nezbytné stanovit právě jiné než dosud prosazované priority.

Výzvy a Euroregion Neisse-Nisa-Nysa

Již zmíněné snahy o získání titulu světového kulturního dědictví pro podstávkové domy se tak zdají být jednou z těchto nových priorit. Už vzhledem k rozsahu záměru se však může dosažení tohoto titulu zdařit jen v rámci přeshraniční spolupráce.

To je žádoucí nejen z pohledu památkové péče. Titul světového kulturního dědictví kvalifikuje také k rozhodnému navýšení příjmů obcí z daně z přidané hodnoty, živnostenské daně a daně z příjmů. Nelze ho však získat jen tak. Ačkoli je dosažení tohoto cíle spojeno s dlouhodobým a náročným procesem, dotčení aktéři se mu v Horní Lužici podrobně věnují.

V Česku a Polsku působí další odborníci zběhlí v této oblasti, proto je výměna v rámci třístranné koordinační pracovní skupiny v euroregionu tak zásadní.

Památkáři v našich sousedních zemích pracují na vysoce profesionální úrovni. Ukazují to mj. výsledky řady rekonstrukcí.

Širší přeshraniční koordinaci sil v oblasti památkové péče v krajně podstávkových domů, a tím i v oblasti působnosti euroregionu považuji za důležitý krok pro zachování památek a utváření našeho společného kulturního prostoru. Společné směrnice upravující památkovou péči s náležitými nároky by mohly práci památkářů usnadnit.

Podstávkové domy najdeme v Sasku, Polsku a Česku.

Pokud bychom chtěli o zapsání podstávkových domů na seznam světového kulturního dědictví usilovat, šlo by to z mého pohledu jedině přeshraničně. A zapotřebí by byly též rozsáhlé rekonstrukce.

Pro tyto rekonstrukce by ale pak měly být k dispozici odpovídající kapacity řemeslníků, a ty je zase třeba nejprve vytvořit. S ohledem na velkou přeshraniční hustotu památek v regionu (Jelenohorská kotlina, České Švýcarsko, jižní Horní Lužice) a bohužel rovněž přeshraniční nedostatky řemeslníků má smysl společně přemýšlet o sdružování kapacit i o vzdělávání nástupců. V rámci euroregionu se etablovala trinacionální pracovní skupina se zaměřením na řemeslo, která se nad tímto tématem pravidelně schází a vyměňuje si zkušenosti. Namísto by bylo i popřemýšlet, nakolik by se mohly v rámci společných projektů

přeshraničně propojit také jednotlivé komory (na saské straně by to byla Řemeslnická komora HWK a mj. také Obchodní a průmyslová komora IHK) nebo také jen profesní sdružení a vzdělávací zařízení (např. odborné školy).

Je třeba zohlednit všechny tyto aspekty současně. Velmi dobře lze v rámci snah o získání titulu světového kulturního dědictví navázat a rozvíjet též přeshraniční hodnotové řetězce v oblasti cestovního ruchu a udržitelného stavitelství. Nejde přeci jen o to použít finanční prostředky z ryze estetických požadavků, nýbrž o to, vytvořit na základě přeshraničních hodnotových řetězců také přeshraniční region, který bude prosperovat. Cílem by tedy mělo být vynaložit finanční prostředky tak šikovně, aby se ve výsledku podařilo zajistit místním malým a středním podnikům zapojeným do rekonstrukce stávajících staveb vůdčí roli v rámci strukturální změny, a učinit z nich průkopníky dalšího velkého technologického obratu, a sice udržitelného stavitelství.

Jistě by bylo zapotřebí vytvořit grémium, které tuto oblast důkladně promyslí a zpracuje.

V oblasti působnosti euroregionu tedy existuje velký „potenciál k jednání“. Euroregion tak i v budoucnosti bude hrát důležitou roli při tvorbě sítí a organizací. Může sloužit k tomu, aby do regionu vnesl novou společenskou a hospodářskou dynamiku, a tím mu i nadále pomáhal k větší a také trvalejší ekonomické samostatnosti. „Udržitelné stavitelství“ se pro to zdá být klíčovým prvkem. Důležité je uvědomit si tuto skutečnost včas a také ji obecně přijmout, abychom ji společně dokázali využít. Budoucnost ukáže, zdali se to podaří.

Jens Nieders je ekonom a působí v oblasti regionálního rozvoje. Je pro bono kontaktní osobou zájmového sdružení Interessengemeinschaft Bauernhaus e. V. v Horní Lužici a angažuje se v pracovních skupinách na zachování podstávkových domů a tradičních řemesel.

Kontaktní osoba na německé straně

Jens Nieders

e-mail: ughol@live.de

Tel.: 00 49 178 14 64 273

Kontaktní osoba na české straně

Jiří Dvořák

e-mail: j.dvorak@diec.cz

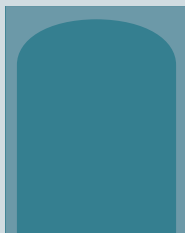
Tel.: 00 420 603 509 986

Kontaktní osoba na polské straně

Jacek Jakubiec

e-mail: fke.prezes@gmail.com

Tel.: 00 48 514 172 212

Tiráž

*Euroregion Neisse e. V.
Hochwaldstrasse 29
02763 Zittau*

Překlad do českého jazyka
H. Antušová (3T consult GmbH, organizační složka)

Práva k fotografiím
Jens Nieders (obsah)
Dr. Bernd Gross, CC BY-SA 4.0 via
Wikimedia Commons (titulní a zadní strana)

Sazba a úprava
Andre Hänsch, apparat12.de

Tisk
Druckerei Dünnbier